

УДК 808:811.161.2

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-4\(18\)-357-370](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-4(18)-357-370)

Горошкіна Олена Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, завідувачка відділу навчання української мови та літератури, Інститут педагогіки НАПН України, вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ, 04053, тел.: (044) 481-38-69, <https://orcid.org/0000-0002-0378-888X>

Караман Станіслав Олександрович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови Факультету української філології, культури та мистецтва, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053, тел.: (044) 234-41-12, <https://orcid.org/0000-0003-3186-375X>

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗАСАДАХ

Анотація. У статті розкрито змістовий аспект формування риторичної компетентності майбутніх учителів на міждисциплінарних засадах, що увиразнює взаємозв'язки між навчальними дисциплінами, сприяє системному, багатоаспектному розгляду фактів, явищ, процесів, що забезпечують ефективну комунікацію й уможливають визначення елементів спеціалізації відповідно до фаху майбутніх учителів; оптимізує витрати навчального часу на розгляд окремих питань.

Запропоновано визначення базового поняття дослідження «риторична компетентність *майбутніх учителів*», що потлумачено як складне особистісне утворення, що містить знання про спілкування як міжособистісну взаємодію, соціально-психологічний феномен, особливості педагогічної комунікації; риторичні вміння, тобто способи дій, які педагог може використати в різноманітних ситуаціях; комунікативний досвід; усвідомлення мотивів і ціннісних орієнтацій особистісно-професійної комунікації; мобілізаційну готовність до формування риторичних умінь у здобувачів освіти.

Доведено, що реалізація міждисциплінарних зв'язків є одним з конкретних шляхів підвищення якості професійної підготовки студентів-філологів. Визначено риторичний потенціал дисциплін «Практикум української мови», «Сучасна українська літературна мова», «Культура мовлення», «Основи комунікативної лінгвістики», «Лінгвістика тексту», «Стилістика». Особливу роль приділено риторичній, що забезпечує формування комплексу умінь обирати правильні комунікативні стратегії, орієнтовані на гармонізацію освітнього процесу, майстерно використовувати педагогічні

жанри. Ґрунтовна риторична підготовка є засобом формування елітарного стилю мовленнєвої поведінки в усіх сферах суспільної діяльності.

Реалізація компетентнісного підходу посилює прикладний аспект формування риторичної компетентності майбутніх учителів.

Ключові слова: риторика, риторична підготовка, компетентнісний підхід, риторична компетентність майбутніх учителів, міждисциплінарні засади, професійна орієнтація.

Goroshkina Olena Mykolaivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Teaching Ukrainian Language and Literature, Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Sichovyh Striltsiv St., 52-D, Kyiv, 04053, tel.: (044) 481-38-69, <https://orcid.org/0000-0002-0378-888X>

Karaman Stanislav Olexandrovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Language at Faculty of Ukrainian Philology, Culture and Art, Kyiv University named after Borys Grinchenko, Bulvarno-Kudryavska St., 18/2, Kyiv, 04053, tel.: (044) 234-41-12, <https://orcid.org/0000-0003-3186-375X>

FORMATION OF RHETORICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS ON AN INTERDISCIPLINARY BASIS

Abstract. The article reveals the substantive aspect of the formation of rhetorical competence of future teachers on an interdisciplinary basis, which emphasizes the interrelationships between educational disciplines, contributes to a systematic, multifaceted consideration of facts, phenomena, processes that ensure effective communication and enables the determination of elements of specialization in accordance with the specialty of future teachers; optimizes spending of study time on consideration of individual issues.

The definition of the basic concept of the research "rhetorical competence of future teachers" is proposed, which is interpreted as a complex personal formation that contains knowledge about communication as an interpersonal interaction, a social-psychological phenomenon, peculiarities of pedagogical communication; rhetorical skills, that is, methods of action that the teacher can use in various situations; communicative experience; awareness of motives and value orientations of personal and professional communication; mobilization readiness for the formation of rhetorical skills in students of education.

It has been proven that the implementation of interdisciplinary connections is one of the concrete ways to improve the quality of professional training of philology students. The rhetorical potential of the disciplines "Ukrainian Language Practice", "Modern Ukrainian Literary Language", "Speech Culture", "Fundamentals of

Communicative Linguistics", "Text Linguistics", "Stylistics" has been determined. A special role is given to rhetoric, which ensures the formation of a complex of skills to choose the right communicative strategies aimed at harmonizing the educational process, skillfully use pedagogical genres. Thorough rhetorical training is a means of forming an elitist style of speech behavior in all spheres of social activity.

The implementation of the competence approach strengthens the applied aspect of the formation of rhetorical competence of future teachers.

Keywords: rhetoric, rhetorical training, competence approach, rhetorical competence of future teachers, interdisciplinary principles, professional orientation.

Постановка проблеми. Сучасна педагогічна освіта зорієнтована на формування креативних, відповідальних, діяльних, комунікативно успішних учителів. Традиційно вважалося, що вчитель-філолог має демонструвати грамотне, красиве, вишукане мовлення, однак ситуація кардинально змінилася: уміння гарно говорити, демонструвати в будь-якій ситуації спілкування комунікативні ознаки мовлення робить честь кожному громадянину незалежно від віку, статі, фаху чи статусу. Сфера ж діяльності педагогів є сферою підвищеної мовленнєвої активності та відповідальності, оскільки їхнім головним інструментом є слово. Важливим показником професійної підготовки вчителів є розвинене, багате, образне, переконливе мовлення. До того ж усі вчителі-предметники повинні бути готовими навчати здобувачів освіти ефективної комунікації. На це спрямовують концепція «Нова українська школа, Державний стандарт початкової освіти, Державний стандарт базової середньої освіти, у яких акцентовано на необхідності формування в учнів і учениць такої ключової компетентності, як «вільне володіння державною мовою».

Упродовж багатьох століть проблеми, пов'язані з оволодінням правилами ефективної комунікації, законами ораторського мистецтва, розв'язувала риторика. Зміст риторики в процесі її розвитку постійно змінювався. Певний час її розуміли як навчання мистецтва складати й виголошувати промови, згодом зміст поняття «риторика» значно розширився. Сучасний учитель покликаний не тільки демонструвати ефективну комунікацію, бути переконливим, мати вплив на аудиторію або конкретну особистість а й навчити цього учнів, адже вміння обстоювати власну думку, переконувати, аргументувати потрібні кожному активному громадянину країни. У цьому контексті вважаємо за доцільне говорити про необхідність формування риторичної компетентності майбутніх учителів – індикатора комунікативного лідера, показника мовленнєвої майстерності вчителя. Під *риторичною компетентністю майбутніх учителів* розуміємо складне особистісне утворення, що містить знання про спілкування як міжособистісну взаємодію, соціально-психологічний феномен, особливості педагогічної комунікації; риторичні вміння, тобто способи дій, які педагог може

використати в різноманітних ситуаціях; комунікативний досвід; усвідомлення мотивів і ціннісних орієнтацій особистісно-професійної комунікації; мобілізаційну готовність до формування риторичних умінь у здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу численні дослідження українських і зарубіжних науковців (Ф. Бацевич, С. Бирик, Т. Космеда, А. Нікітіна, Л. Овсієнко, Б. Петтон, Д. Стоун, Ш. Хін та ін.), які розглядають мовлення як найважливішу характеристику соціального статусу людини, утверджують думку про мовлення як професійну характеристику, що формує мотивацію до оволодіння мовою, виховує почуття відповідальності за власні мовні вчинки.

Теоретичні засади, методологічні підходи до формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти схарактеризовано в працях І. Гаркуші, Т. Конівіцької [2; 12]. Пріоритетну роль риторичної компетентності в становленні лідера визначають О. Гузар, Т. Гура, А. Книш, О. Романовський та ін. [6; 7]. Розуміючи виняткову роль риторики в становленні особистості фахівців, Л. Ткаченко розробила програми «Дитяча риторика» для студентів факультету дошкільної освіти, «Академічна риторика», «Ділова риторика», «Риторика та сучасна комунікація», «Військове красномовство» та ін. [16]. Окремі аспекти риторичної підготовки педагогів розкрито в студіях Д. Будянського, Б. Головешко, Н. Голуб, С. Горобець, О. Горошкіної, О. Залюбівської, Л. Каніболоцької, О. Караман, С. Карамана, О. Кучерук, О. Ранюк та ін. [1; 4; 8; 14]. Однак гостро стоять питання, пов'язані з пошуком ефективних шляхів формування риторичної компетентності майбутніх учителів на міждисциплінарних засадах.

Мета статті – схарактеризувати змістовий аспект формування риторичної компетентності майбутніх учителів на міждисциплінарних засадах.

Виклад основного матеріалу. Упровадження компетентнісного підходу в освітній процес збагатило педагогічні науки такими категоріями, як «компетенція», «компетентність», спричинило виокремлення їх різновидів – професійна, методична, риторична компетентність та ін. Розгляд формування тієї чи тієї компетентності з позицій професійної діяльності дав змогу дослідникам вийти за межі окремих навчальних дисциплін, приділивши увагу соціально-професійному контексту, у якому відбувається професійна діяльність. Міждисциплінарний, інтеграційний підхід дає ширше уявлення про діяльність представників будь-якої професії, у тому числі вчителя.

Ще Я.-А. Коменський писав: «усі знання виростають з одного кореня – довкілля, мають між собою зв'язки, а тому повинні вивчатися у зв'язках» [13]. Уведення поняття «інтеграція» в педагогічну площину дослідники (С. Гончаренко, Т. Засекіна, В. Ільченко, Т. Яценко та ін.) розуміють як парадигму розвитку освіти, що забезпечує міждисциплінарні зв'язки, є

засобом формування цілісності і неперервності освіти, методологічною основою інтеграції знань і вмінь [9]. Ми підтримуємо думку сучасних дослідників проблеми, що «міждисциплінарна інтеграція – це цілеспрямоване посилення міждисциплінарних зв'язків за умов збереження теоретичної і практичної цілісності навчальних дисциплін. Водночас міждисциплінарна інтеграція – це процес узгодження змісту навчальних дисциплін щодо відображення ними єдиних, безперервних і цілісних явищ професійної діяльності» [17, С. 114]. Закономірним вважаємо вивчення інтеграційних процесів, що підвищують якість професійної підготовки.

Останнім часом зусилля науковців спрямовані на дослідження особливостей професійно орієнтованої риторичної підготовки, що адаптує загальні риторичні закони, стратегії і тактики до специфічних умов представників певних професій.

Багаторічний досвід викладання у вищих закладах освіти переконує в тому, що студентам у межах однієї навчальної дисципліни важко опанувати значні обсяги комунікативно значущої інформації, сформувані риторичні вміння, здобути комунікативний досвід. Прикметною ознакою сучасного наукового пізнання є об'єктивне посилення процесів інтеграції, що уможлиблюють реалізацію міждисциплінарних зв'язків, спрямовану на подолання протиріч між обсягом інформації, який швидко збільшується, та обмеженими можливостями освітнього процесу, локалізованому в просторово-часових координатах.

Аксіоматичним є твердження, що риторика – це ключова дисципліна в професійній підготовці вчителя, оскільки спілкування є найважливішим складником педагогічної діяльності. У процесі спілкування відбуваються педагогічна взаємодія і взаємовплив, що мають значний вплив на перебіг і результати освітнього процесу. Почасти трапляються ситуації, коли вчитель ґрунтовно знає предмет, любить його, але не може передати свої відчуття учням, не може сформувані в них інтересу до вивчення предмета через несформованість умінь утримувати увагу здобувачів освіти монологом, цікаво пояснювати матеріал, організувати ефективний діалог, зробити кожен урок відкриттям. З огляду на це до навчальних планів закладів вищої педагогічної освіти введено курс «Риторика», метою якого є опанування можливостями оптимальних мовленнєвих стратегій і тактик, творче застосування їх задля досягнення поставлених завдань. У цьому контексті вважаємо перспективним формування риторичної компетентності майбутніх учителів на міждисциплінарних засадах, що увиразнює взаємозв'язки між навчальними дисциплінами, сприяє системному, багатоаспектному розгляду фактів, явищ, процесів, що забезпечують ефективну комунікацію, професійну орієнтацію й уможлиблюють визначення елементів спеціалізації відповідно до фаху майбутніх учителів; оптимізує витрати навчального часу на розгляд окремих питань.

Домогтися результативності в процесі вивчення комунікативно орієнтованих дисциплін можна, застосовуючи таку модель роботи, в основі якої лежить принцип систематичності й системності. Вивчення досвіду колег-викладачів, власний досвід викладання у вишах дає підстави стверджувати, що обсяг знань студентів не завжди є системним. Відомо, що знання, які подано фрагментарно, розрізнено, мають сегментований і несистемний характер.

Реалізація міждисциплінарних зв'язків є одним з конкретних шляхів подолання означеної проблеми, підвищення якості професійної підготовки студентів-філологів, забезпечення професійної орієнтації формування риторичної компетентності. З огляду на те, що риторика перебуває в тісних взаємозв'язках із філософією, етикою, логікою, психологією, педагогікою, мовознавством, сформувані риторичну компетентність майбутніх учителів можна тільки з опорою на ці навчальні дисципліни.

Алгоритм формування риторичної компетентності майбутніх учителів повинен бути закладеним до змісту навчальних і робочих програм з усіх філологічних дисциплін. Так, уже на першому курсі в процесі засвоєння знань із дисципліни «Практикум української мови» комплексно закладається база культури мовлення особистості, навичок ораторського мистецтва. Курс «Сучасна українська літературна мова» закладає міцне підґрунтя для опанування комунікативно орієнтованими дисциплінами. Вивчення мовних одиниць різних рівнів у функційному аспекті уможлиблює усвідомлення їх функцій у процесі текстотворення.

Під час вивчення фонетики української мови доцільно акцентувати на тому, що з оцінюванням звуків мови здавна пов'язували милозвучність. Вибір звуків мовці визначають змістом, власними естетичними вподобаннями. Накопичення несприятливих для слуху звуків виправдане, якщо воно імітує відповідні емоції або ж створює чи підкреслює драматизм ситуації. Випадкове ж нагромадження однакових звуків оцінюють як недолік. Водночас доцільно проаналізувати висновки вчених про звукову символіку, семантичне наповнення звуків, алітерацію (суголосся приголосних) чи асонанс (суголосся голосних), що є виправданими в певних ситуаціях (для створення відповідного настрою, певного художнього образу тощо). У курсу «Сучасна українська мова» студенти докладно ознайомлюються з правилами милозвучності, літеропису, у процесі навчання стилістики і риторики повторюють ці відомості, аналізують тексти з наявними мовними одиницями й використовують їх у власному мовленні.

Для формування риторичної компетентності майбутніх учителів особливу роль відіграє вивчення орфоєпії, адже нормативна вимова полегшує процес спілкування [11]. Оскільки шкільними програмами з української мови не передбачено спеціальних годин на ознайомлення з орфоєпічними нормами, учні вивчають їх практично. Аналіз змісту чинних підручників переконує, що

не завжди в них акцентовано на «помилконебезпечних» для учнів місцях. Орфоепічні словники теж не містять слів, що введені в активний обіг останнім часом, тож учні почасти сприймають те чи те слово з неправильним наголосом. На жаль, сьогодні не можна говорити про суворе дотримання норм сучасної української літературної мови на телебаченні, у соціальних мережах. До того ж у процесі спілкування вони почасти чують неправильні варіанти наголошення слів, а згодом і самі починають вимовляти деякі слова неправильно. Зростає роль учителя, місія якого полягає у формуванні стійких орфоепічних умінь учнів, а також ціннісного ставлення до мови як «енергії», «діяльності», «духовної сили». Під час опанування орфоепії мають бути методично правильно розставлені акценти: з одного боку необхідно спланувати роботу з удосконалення орфоепічної культури майбутніх учителів, з іншого – показати, як допомогти учням запам'ятати й застосувати орфоепічні норми [5].

До однієї з основних характеристик мовлення належить багатство, що визначено різноманіттям лексико-фразеологічних засобів. Ця характеристика залежить від комунікативного досвіду, загальної ерудиції та інших чинників. У процесі вивчення синонімів доцільно привернути увагу майбутніх учителів, що ці лексичні одиниці допомагають уникнути тавтології, монотонності, майстерне використання синонімів робить мовлення більш емоційним і привабливим. Антоніми мають велику художньо-виражальну силу. На тлі контрастів майстри слова яскравіше змальовують життєві події, висловлюють думки: *Зустрічі і прощання. Хіба не поміж них пролягло людське життя?* (І. Цюпа). Цей прийом допоможе студентам у побудові власних висловлень, зокрема моделюванні виступу на святі останнього дзвінка.

Явищем, протилежним багатству, вважають словесні штампи, застосування яких свідчить про нерозвинене мислення й мовлення. Неправильний вибір лексичної одиниці, пов'язаний з лексичним значенням, сполучуваністю або стилістичними обмеженнями, призводить до логічних помилок, непорозумінь: *Критика дітей у нашій школі вітається.* (критикувати можуть діти чи навпаки їм дозволено щось критикувати?)

Методично правильним вважаємо опанування морфологічних відомостей у риторичній площині, зокрема виражальних можливостей прикметників; вияву суб'єктності за допомогою особових займенників («я» – оратор; «ви» – слухачі; «ми» – 1) власне оратор; 2) оратор і слухачі; 3) оратор і його колеги, однопідприємці; 4) власне аудиторія); дієслівних форм, що окреслюють напрям висловлення («з'ясуємо», «працюймо в групах», «спробуємо проаналізувати», «висловлюємо припущення», «міркуємо таким чином..», «звернімося до словників») тощо.

Важливо ознайомити майбутніх учителів із особливостями використання українського синтаксису, що характеризується багатством і різноманітністю стилістичних засобів, про що свідчать кращі взірці публічних

промов, що добре ілюстровані риторичними фігурами (риторичне запитання, риторичне звертання, анафора, інверсія тощо), прийомами експресивного синтаксису тощо.

Мета дисципліни «Культура мовлення» полягає в ознайомленні майбутніх учителів із культурою сучасної української мови та мовлення, формуванні риторичної компетентності; усвідомлення студентами того, що культура мови є конкретно-історичним явищем, яке реалізується в повсякденній мовній практиці кожного фахівця, виявляється в неухильному дотриманні норм літературної мови, умінні висловлюватися правильно й виразно, використовуючи вміло і за призначенням стильові засоби мови. Вивчення культури мовлення як складника циклу філологічних дисциплін сприяє формуванню усвідомленої позитивної мовленнєвої поведінки.

Мовлення покликане забезпечувати ефективну комунікацію усіх суб'єктів освітнього процесу, і порушення будь-яких мовних норм, неухильне ставлення до власного мовлення можуть викликати негативне ставлення. Практика свідчить, що вчителі, які припускаються у власному мовленні помилок, стають об'єктом глузування учнів і колег. Неприйнятним у мовленні вчителів є порушення акцентуаційних норм у таких, наприклад, словах, як *завдання, навчання, одинадцять, сімдесят, текстовий, український, фаховий* тощо. Учитель має бути вимогливим до кожного вимовленого й написаного слова.

Навчальна дисципліна «Культура мовлення» є підґрунтям для опанування основ комунікативної лінгвістики й риторики. Призначення курсу «Основи комунікативної лінгвістики» – сформувати в студентів розуміння особливостей мовленнєвої й невербальної комунікації загалом, педагогічної зокрема, її різновидів, знання особливостей комунікативного середовища; виробити вміння використовувати принципи теорії комунікації під час аналізу комунікативних заходів і в процесі планування власної діяльності, сприяти формуванню окремих рис індивідуального педагогічного стилю спілкування.

Завдання курсу «Лінгвістика тексту» полягає в ознайомленні студентів із теоретичними засадами лінгвістики тексту як науки, що розглядає текст з позицій його структури й змісту, насамперед поняттям тексту, типології текстів, видами методичних текстів, семантичними й структурними категоріями тексту, видами зв'язку між компонентами тексту, законами й механізмами текстотворення, психолінгвістичними основами сприймання, відтворення й створення тексту; формування на основі засвоєних знань практичних умінь і навичок аналізу структурних і смислових компонентів різних видів текстів, зіставлення лінгвістичних і паралінгвальних елементів, адекватного сприймання, створення, трансформації, редагування тексту, аналізу мовленнєвої поведінки учасників педагогічного спілкування.

Робота з текстами корисна також для формування комунікативних умінь майбутніх учителів, адже процес спілкування базується на обміні текстами,

актуальними для конкретної ситуації спілкування. Відповідно результативність, успішність спілкування значною мірою залежить від якості продукованих текстів. Накопичення досвіду спостережень над структурою, змістом, композицією, лексичним масивом тексту, а також практикування різних способів дослідження й трансформування тексту – надзвичайно корисно й важливо. Доцільно добирати для аналізу професійно орієнтовані тексти, зокрема такі, що містять корисну інформацію для формування риторичної компетентності майбутніх учителів. Радимо застосовувати психологічні тексти, що містять корисну для майбутніх учителів інформацію для формування в дітей умінь керувати емоціями, обертати їх на користь у будь-якій ситуації, а також розвинути в них чутливість та емпатію. Передумовою до вивчення курсу є знання та практичні вміння й навички з курсу практикуму з української мови, сучасної української літературної мови, стилістики, риторики.

Сьогодення висуває високі вимоги до мовлення вчителів, що має бути не лише правильним у контексті дотримання мовних норм, а й добірним, стилістично доцільним і диференційованим.

Опанування стилістики дає змогу навчити студентів використовувати всі види предметно-практичного мовлення, видобувати з нього необхідну інформацію для прийняття рішень, створювати монологи, вести діалоги, доцільно обирати комунікативні стратегії; вміння використання стилістично диференційованого мовлення в різних сферах суспільного життя; виховати чуття слова, сформувані мовний смак, лінгвокреативність. Спільні аспекти риторики зі стилістикою – «вчення про фігури слова (тропи) і фігури думки (риторичні фігури), про стиль як лад, спосіб доцільного й ефективного мовлення. Психолінгвістика допомагає зрозуміти тип мовця, етапи мовленнєвої діяльності, механізми породження мовлення й вибору певних мовних засобів» [15, С. 75].

Стилїстика української мови має значні риторичні можливості, оскільки збагачує знання про функційні можливості української мови, дозволяє зрозуміти взаємодію мовних й позамовних чинників, сприяє вдосконаленню необхідних для сучасної людини мовленнєвих умінь.

Важлива роль належить риторичній підготовці студентів, що забезпечує формування комплексу умінь обирати правильні комунікативні стратегії, орієнтовані на гармонізацію освітнього процесу, майстерно використовувати педагогічні жанри професійної діяльності.

Риторика – це мистецтво говорити так, щоб за допомогою вербальних і невербальних засобів, аргументів, сполучаючи раціональне й емоційне, досягати бажаного результату, у певних ситуаціях змінити стереотипи сприймання слова, думки та, відповідно, змінити реакцію й поведінку слухачів.

Останнім часом до шкільних програм з української мови введено елементи риторики задля ознайомлення учнів з риторичними відомостями,

розширення й поглиблення їхніх знань про види спілкування, побудову досконалого висловлення, форми і методи мовленнєвого впливу на аудиторію; оволодіння вміннями красномовства, формування стійкої потреби постійного вдосконалення власної мовленнєвої діяльності.

Це зумовлює змістове наповнення навчальної дисципліни. Включення питань з історії розвитку риторики й красномовства допоможе майбутнім учителям усвідомити важливість риторичних знань для суспільства, викликати інтерес до традицій української риторики, бажання наслідувати кращі її взірці і традиції. Розкриття основ ораторського мистецтва передбачає з'ясування особливостей публічного мовлення як суспільного явища, характеристику видів ораторських промов, риторичних законів, правил.

Передумовою вивчення риторики є знання та практичні вміння й навички з орфоєпії української мови, стилістики, культури мови, лінгвістики тексту. Ґрунтовна риторична підготовка є засобом формування елітарного стилю мовленнєвої поведінки в усіх сферах суспільної діяльності.

Реалізація компетентнісного підходу посилює прикладний аспект навчання майбутніх учителів. Міждисциплінарний підхід потребує концентрування теоретичного матеріалу, урахування наступності й перспективності, системності в знаннях, уміннях і навичках, удосконалення технологій навчання. Динамічність і відкритість системи навчання спонукає викладачів працювати творчо, шукати нові підходи до навчання студентів-філологів (інтеграційний, функційно-стилістичний, комунікативний, когнітивний, семантичний та ін.), розробляти додаткові, спеціальні курси.

Як бачимо, простежується тісний взаємозв'язок у викладанні мовознавчих, мовленнєвознавчих дисциплін. Це дає змогу уникнути невиправданого дублювання інформації, сформувати в студентів цілісне уявлення про мовну систему та особливості реалізації її в мовленні. Особливо відзначимо роль реалізації міжпредметних зв'язків риторики і психології, оскільки важливо сформувати в майбутніх учителів стійку мотивацію до формування риторичної компетентності, показати їм шляхи створення позитивного емоційного тла, допомогти стати більш упевненими, не боятися аудиторії.

На заняттях із психології доцільно розглянути такі теми, як «Ефективність спілкування», «Форми впливу на комунікативних партнерів», «Маніпуляції», «Комунікативні емоційні стани», «Особливості конфліктного спілкування», «Вербальне і невербальне спілкування», «Майстерність педагогічного спілкування» та ін., опанування яких допоможе майбутнім учителям у подальшій професійній діяльності.

Науковці довели, що емоційний інтелект допомагає краще жити і співпрацювати з людьми; вибудовувати міцніші стосунки. Людина з розвиненим емоційним інтелектом краще відчуває емоційні потреби інших, у неї розвинена емпатія. Такій людині легше спочатку все обдумати, а тоді діяти.

Коли ж емоції стають неконтрольованими, це загрожує і самій людині, і тим, хто поруч із нею. Одним із завдань навчання риторики є розвиток емоційного інтелекту майбутніх учителів. Розвиваючи емоційний інтелект, людина зможе жити щасливішим життям; адже мислячи спокійно й розсудливо в критичних ситуаціях, вона опиняється в кращій ситуації і може керувати почуттями та емоціями. Однак емоційний інтелект – не тільки здатність розуміти складні ситуації й емоції та керувати ними, а й уміння «увімкнути позитив», який принесе їй самій та іншим мотивацію, підтримку, упевненість у власних силах і натхнення. Майбутнім учителям важливо показати механізми розвитку емоційного інтелекту учнів і учениць.

Ефективному формуванню риторичної компетентності майбутніх учителів сприяє оптимальний добір форм, методів, засобів і технологій навчання. Динамічність і відкритість системи навчання спонукає викладачів працювати творчо, розробляти додаткові, спеціальні курси, шукати ефективні вправи і завдання. Наприклад, перед вивченням курсу риторики радимо запропонувати вправу «Я сподіваюся – я побоююся» що допоможе студентам відпрацювати навички формування очікувань, мети; сформулювати результати, яких вони досягнуть, у процесі навчання риторики. Психологи стверджують, що усвідомлення очікуваних результатів навчання допомагає побороти недовіру, створює вагому мотивацію. Студенти можуть продовжити фрази, запропоновані викладачем: *Я сподіваюся, що курс.... ; Я побоююся, що...* На етапі рефлексії доцільними вважаємо такі вправи: *намалюйте свій настрій на заняттях з риторики (малюнок, геометричні фігури тощо).*

Для майбутніх учителів корисною є бесіда, що передбачає відверті відповіді на такі запитання: Як впливає настрій однієї людини на інших? Чи повинен учитель показувати дітям свій поганий настрій? Як впливає настрій на події, що з нами відбуваються? Чи можна навчитися управляти своїм настроєм?

Спочатку студенти можуть просто говорити, як почуваються в різних ситуаціях. Доцільно запропонувати їм назвати ту емоцію, яку вони відчувають, попросити знайти конкретний словесний відповідник, який конкретніше описує ту емоцію, коли вони відчувають себе «круто» або «кепсько» [18].

Проведення конференцій, круглих столів за участю викладачів філологічних, психологічних, педагогічних та інших дисциплін дають змогу системно вивчити питання гендерного спілкування, міжкультурної комунікації. Міжпредметні зв'язки мають значний резерв у контексті формування риторичної компетентності майбутніх учителів.

Значний потенціал мають міждисциплінарні проекти, що спираються на знання студентів із різних дисциплін, наприклад «Роль мовної особистості в історії» (риторика, історія), «Мовленнєвий портрет сучасного учня (студента)» (соціолінгвістика, психологія). Методично доцільним є написання

студентами есеїв, що спонукають їх до осмислення комунікативно значущих проблем, як-от: «Для чого вчителів риторика?», «Можливості педагогічної риторики», «Як риторика допоможе зробити урок цікавим» тощо.

Висновки. Отже, формування риторичної компетентності майбутніх учителів на міждисциплінарних засадах є перспективним напрямом освітнього процесу, що увиразнює взаємозв'язки між навчальними дисциплінами, сприяє системному, багатоаспектному розгляду фактів, явищ, процесів, які забезпечують ефективну комунікацію, професійну орієнтацію навчання.

У межах статті важко докладно схарактеризувати риторичний потенціал інтеграції змісту всіх навчальних дисциплін. Це стане предметом наших подальших студій.

Література:

1. Будянський Д. В. Напрямки використання здобутків риторики в процесі розвитку риторичної культури викладача вищого навчального закладу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип.1(40). С.38-41.
2. Гаркуша І. В. Риторична культура мовлення сучасного фахівця-психолога : навч. посіб. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 143 с.
3. Головешко Б. Р. Педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2017. 294 с.
4. Голуб Н. Б. Роль і місце риторики у системі шкільної мовної освіти. *Ювілейний збірник Національної академії педагогічних наук України*. 2017. С.147-151.
5. Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. Методика компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту: метод. посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.
6. Гузар О. Комунікативне лідерство керівників освітніх закладів : навч. посібн. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
7. Гура Т., Романовський О., Книш А. Психологія лідерства в бізнесі : навч. посіб. Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. 100 с.
8. Залюбівська О. Б. Інтерактивна технологія формування риторичної культури майбутніх викладачів вищої школи. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2018. №5. С. 105-113.
9. Засєкіна Т.М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика : монографія. Київ: Педагогічна думка. 2020. 400 с.
10. Каніболоцька Л. В. Педагогічні умови формування риторичної компетентності майбутніх викладачів вищих аграрних навчальних закладів у процесі фахової підготовки. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 239. С. 101-106.
11. Караман С. О., Караман О. В. Орфоепічний тренінг. Фонетика. Орфоепія. Орфографія. Графіка. Стилїстика. Риторика. Завдання і вправи : Навчальний посібник. Вид. 3-тє переробл. і доп. КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. 184 с.
12. Конівіцька Т. Я. Структура риторичної компетентності психологів. *Проблеми освіти : зб. наук. пр. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*. Київ, 2019. Вип. 93. С. 156–168.
13. Коменський Я. А. Мир чувствєнных вещей в картинках или Изображение и наименование всех главнейших предметов в мире и действий в жизни / под ред. и со вступ. ст. А. А. Красновского ; пер. с лат. Ю. Н. Дрейзина. 2-е изд. Москва : Учпедгиз, 1957. 351 с.

14. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / [О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.] ; за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. 258 с.

15. Попович А. С. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти: монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин Я. І., 2018. 376 с.

16. Ткаченко Л.П. Фахова спрямованість курсу риторики у практиці сучасних закладів вищої освіти. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/16c583e9-2c9b-4b22-86da-e6a07e3160e5/download>

17. Шульгай А.Г., Федонюк Л.Я. Мудра А.Є., Олещук О.М. Міждисциплінарна інтеграція як складова проблемно-орієнтованого навчання у медичному університеті. URL: https://www.researchgate.net/publication/328754588_MIZDISCIPLINARNA_INTEGRACIA_AK_SKLADOVA_PROBLEMNOORIENTOVANOGO_NAVCANNA_U_MEDICNOMU_UNIVERSITETI

18. Федотова О. Спалення книг як прояв цензурного контролю культури. Вісник Книжкової палати. 2015. № 3.С. 43-45.

References:

1. Budianskyi D. V. (2017). Napriamky vykorystannia zdotkiv rytoryky v protsesi rozvytku rytorychnoi kultury vykladacha vyshchoho navchalnogo zakladu [*Directions of using the achievements of rhetoric in the process of developing the rhetorical culture of a teacher of a higher educational institution*]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Pedahohika. Sotsialna robota»*.1(40), 38-41 [in Ukrainian].

2. Harkusha I. V. (2019). Rytorychna kultura movlennia suchasnoho fakhivtsia-psykholoha: navch. posib [*Rhetorical culture of speech of a modern specialist-psychologist*]. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia [in Ukrainian].

3. Holoveshko B. R. (2017). Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakosti u maibutnikh fakhivtsiv z administratyvnoho menezhmentu u vyshchomu navchalnomu zakladi : dys. ... kand. ped. nauk [*Pedagogical conditions for the formation of leadership qualities in future specialists of administrative management in a higher educational institution*] : 13.00.04 / Natsionalnyi tekhnichnyi universytet «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut». Kharkiv [in Ukrainian].

4. Holub N. B. (2017). Rol i mistse rytoryky u systemi shkilnoi movnoi osvity [*The role and place of rhetoric in the system of school language education*]. *Yuvileinyi zbirnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*,147-151 [in Ukrainian].

5. Horoshkina O. M., Bondarenko N. V. & Popova L. O. (2020). Metodyka kompetentnisno oriientovanoho navchannia ukraïnskoi movy uchniv litseiu na rivni standartu: metod. posibnyk [*Methodology of competence-oriented teaching of the Ukrainian language for lyceum students at the standard level*]. Kyiv: KONVI PRINT [in Ukrainian].

6. Huzar O. (2016). Komunikatyvne liderstvo kerivnykiv osvitnikh zakladiv : navch. posibn [*Communicative leadership of heads of educational institutions*]. Kyiv : DP «NVTs «Priorityty» [in Ukrainian].

7. Hura T., Romanovskiy O. & Knysh A. (2017). Psykholohiia liderstva v biznesi : navch. posib [*Psychology of leadership in business*]. Kharkiv : «Drukarnia Madryd» [in Ukrainian].

8. Zaliubivska O. B. (2018). Interaktyvna tekhnolohiia formuvannia rytorychnoi kultury maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly [*Interactive technology of formation of rhetorical culture in future higher education teachers*]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*. 5, 105-113 [in Ukrainian].

9. Zasiakina T.M. (2022). Intehratsiia v shkilnii pryrodnychii osviti: teoriia i praktyka : monohrafiia [*Integration in school science education: theory and practice*]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].

10. Kanibolotska L. V. (2016). Pedagogichni umovy formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv vyshchychk ahrarnykh navchalnykh zakladiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [*Pedagogical conditions for the formation of rhetorical competence in future teachers of higher agricultural educational institutions in the process of professional training*]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Pedagogika, psykholohiia, filosofiiia*. Vyp. 239, 101-106 [in Ukrainian].
11. Karaman S. O. & Karaman O. V. (2009). Orfoepichnyi treninh. Fonetyka. Orfoepiia. Orfohrafiiia. Hrafika. Stylistyka. Rytoryka. Zavdannia i vpravy : Navchalnyi posibnyk. Vyd. 3-tie pererobl. i dop. [*Orthoepic training. Phonetics. Orthoepy. Orthography. Graphics. Stylistics. Rhetoric. Tasks and exercises*]. KMPU im. B. D. Hrinchenka [in Ukrainian].
12. Konivitska T. Ya. (2019) Struktura rytorychnoi kompetentnosti psykholohiv [*The structure of rhetorical competence of psychologists*]. *Problemy osvity : zb. nauk. pr. DNU «Instytut modernizatsii zmistu osvity»*. Kyiv, 93, 156–168 [in Ukrainian].
13. Komenskyi Ya. A. (1957) Myr chuvstvennykh veshchei v kartynkakh yly Yzobrazhenye y naymenovanye vseh hlavneishykh predmetov v myre y deistvyi v zhyzny [*The world of sensual things in pictures or Image and name of all the most important objects in the world and actions in life*]. / pod red. y so vstup. st. A. A. Krasnovskoho ; per. s lat. Yu. N. Dreizyna. 2-e yzd Moskva : Uchpedhyz, [in Russian].
14. Kucheruk O. A., Holub N. B., Horoshkina O. M. & Karaman S. O. (2016) Pedagogichna rytoryka: istoriia, teoriia, praktyka [*Pedagogical rhetoric: history, theory, practice*]. Kyiv : KNT[in Ukrainian].
15. Popovych A. S. (2018). Metodyka navchannia stylistyky maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury v zakladakh vyshchoi osvity: monohrafiia [*Methods of teaching stylistics to future teachers of the Ukrainian language and literature in institutions of higher education*]. Kamianets-Podilskyi: FOP Sysyn Ya. I., [in Ukrainian].
16. Tkachenko L.P. Fakhova spriamovanist kursu rytoryky u praktytsi suchasnykh zakladiv vyshchoi osvity [*Professional orientation of the rhetoric course in the practice of modern institutions of higher education*]. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/16c583e9-2c9b-4b22-86da-e6a07e3160e5/download>
17. Shulhai A.H., Fedoniuk L.Ia. Mudra A.Ie., Oleshchuk O.M. Mizhdystyplinarna intehratsiia yak skladova problemno-orientovanoho navchannia u medychnomu universyteti [*Interdisciplinary integration as a component of problem-oriented learning at a medical university*]. URL:https://www.researchgate.net/publication/328754588_MIZDISCIPLINARNA_INTEGRACIA_AK_SKLADOVA_PROBLEMNOORIENTOVANOGO_NAVCANNA_U_MEDICNOM_U_UNIVERSITETI
18. Fedotova O. Burning books as a manifestation of censorial control of culture. *Bulletin of the Book Chamber*. 2015. No. 3.S. 43-45.